

Slavica Stojan

Zavod za povijesne znanosti HAZU
Dubrovnik

DUBROVKINJA JELENA POZZA SORGO I SUDBINA *PIESNI RAZLIKE* DINKA RAGNINE IZ 1536. GODINE

Naobražena Dubrovkinja Jelena Pozza Sorgo, glazbenica i pjesnikinja, posljednji potomak znamenitog roda Ragnina, živjela je u razdoblju sutona Dubrovačke Republike i u prvoj polovici 19. stoljeća. Prva je Dubrovkinja koja je sudjelovala u hrvatskom narodnom preporodu.

Unatoč okolnostima koje im nisu mogle ići na ruku, dubrovačke su gospođe svojim prisustvom i djelovanjem u društvenom životu Grada u sutonu 18. i na osvit 19. stoljeća potvrdile promjenu društvenih prilika, u kojima su one, tragajući za vlastitim prostorom, otkrivale povijesne mogućnosti svoje slobode. Nedostatak sustavnog obrazovanja osjećat će i dalje, jer je školovanje žena u to vrijeme posvuda u Europi, pa tako i u Dubrovniku, nepotpuno i slabo organizirano, premda su mnoge imućnije mlade Dubrovkinje roditelji slali u poznatije koleđe Firenze i Venecije, gdje su ostajale sve dok ne bi navršile godine za udaju.

Uz obveze koje im je nametala uloga gospodarice kuće, dubrovačke gospođe bave se ručnim radom, najčešće vezom, slikaju, njeguju glazbu, čitaju, poučavaju svoju djecu, dopisuju se. One promišljaju i svoju ulogu stvaralaca, užitak čitanja pretvaraju u užitak pisanja, premda rijetko imaju i odvažnosti otisnuti se u nešto što se odvažda držalo avanturom muškog duha. O životu dubrovačke gospođe saznajemo ponešto iz najčešće suhoparnih izvješća predstavnika europskih država koji borave u Gradu; zabilježe gdjekad o njima kakav dragocjeni zapis i rijetki izletnici književnici, putopisci i avanturisti koji obilaze ovu udaljenu točku na jugoistočnoj obali Jadrana, osobito nakon što dođe u posjed Austrijske Monarhije. Ponajviše obavijesti o njihovom doživljavanju društvenoga ozračja, o njihovoj ćutnosti u kojoj uskrsnuta lebdi i prošlost i sadašnjost, o privatnom i intimnom momentu pružaju nam njihova pisma, duge stranice perom skladno oblikovanih slova upućenih s ljubavlju kćeri, sinu, mužu, prijateljima, rođacima. Ta su pisma ogledala duše, literatura intimnosti, ali su istodobno posljedak poticaja i signala iz stvarnog života kojim su bile okružene, ne samo obiteljskog ozračja nego i društvenih i povijesnih okolnosti.¹

Ivan Kukuljević Sakcinski zapazio je, boraveći po prvi put u Dubrovniku polovicom 19. vijeka, »krotku podanost vjeri« i težnju za višim duhovnim životom u dubrovačkih gospođa, premda ističe da su uistinu rijetke one Dubrovkinje koje sačuvaše vjerno staru značajnost dubrovačkih žena.² Samostanska stega odgoja dubrovačke žene, držao je Kukuljević, bila je čuvar

¹ Slavica Stojan, *U salonu Dubrovkinje Marije Giorgi Bona*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1996.

² Ivan Kukuljević Sakcinski, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije*. Zagreb, 1873: 89.

čestitog obiteljskog života, narodnoga jezika i narodnih običaja, koji su se izmijenili francuskom okupacijom, preobrazivši stari život i običaje novim nazorima i novoeuropskim duhom, što je dovelo do zapostavljanja hrvatskog jezika pred talijanskim i francuskim i odricanja od hrvatske starine, »tako da više ni pralje ne pjevaju domaće pjesme perući rublje«, već im je pjesma začinjena ponajviše stranim riječima. Tužio se na to mnogo prije Kukuljevića, već krajem 18. vijeka još jedan književnik i ponašeni Francuz, Marko Bruère (Bruerević), što »čupah od župskih do najponosne vladike stidi se svak jezik slovinski čisto govorit«. I ne samo to, držao je da je krotkost žena ustupila mjesto ispraznosti i da su se tuđi običaji uvukli u tradicionalni život Dubrovnika ne noseći mu ništa dobra, zamijenivši domaći jezik tuđom riječi, odbacivši negdašnji način hoda, oblačenja, zabave.³

I Kukuljević i Bruère bili su prijatelji Dubrovnika pa su njihove oštre riječi, kolikogod zvučale strogo, bile, bez sumnje, izrečene iz najplemenitijih pobuda, u želji da se drevni Grad probudi iz svoje stoljetne učmalosti i da, dakako, poticaj tome buđenju dadnu žene kao nositeljice života, odgajateljice i majke. A upravo takvoj Dubrovkinji, gospođi dubrovačkoj viđenoj u preporodilačkom svjetlu, divio se Nikola Tommaseo proputovavši kroz Dubrovnik 1839. godine. Dubrovačka je dama, kako ju je nazvao (ne spomenuvši izrijeekom niti jednu suvremenu Dubrovkinju), svojim nacionalnim i jezičnim dignitetom probudila u tome našijencu (na neko vrijeme) svijest o njemu samome kao o razmetnome sinu svoje domovine.⁴

Jedna od dubrovačkih gospođa iz toga razdoblja koja je mogla izazvati Tommaseovo divljenje, ime je koje s poštovanjem pamti kulturna povijest Dubrovnika. Riječ je o Jeleni Pozza Sorgo (1784.-1865.), koja je bila porijeklom iz znamenitog i drevnog plemićkog roda Ragnina. Smrću oca Orsata Luja i brata mu Orsata, koji je bio bez djece, Jelena je kao jedina kći ostala posljednji izdanak ove obitelji koja se dičila pretkom Dinkom Ragninom, znamenitim renesansnim pjesnikom, te još starijim Nikšom, prvim hrvatskim antologičarem.

Prva znanja stekla je Jelena uz majku, Mariju Ragnina rođ. Gozze (1757.-1840.), koja ju je za dugih ladanjskih dana na obiteljskom imanju u Konavlima poučavala u glazbi i približavala knjizi i vještinama neophodnim za život dubrovačke plemkinje. Daljnje školovanje vodilo je međutim, mladu djevojku u Italiju. Vlaho Stulli pribilježio je u svom dnevniku da je Jelena školovana u Toskani te da je izvrsno govorila latinski.⁵ Osim naobražene majke, Jelena je imala i vrlo učenu tetku, ženu očeva brata Orsata, Katu Ragnina rođ. Bonda (1740.-1817.). Kreposti ove učene žene hvalio je u pjesmama latinski pjesnik ex isusovac Bernard Zamagna. Uputio joj je, među ostalim, toplu pjesničku poslanicu na latinskom jeziku u kojoj se osjeća pjesnikova snažna duhovnu povezanost s tom umnom ženom: »...tugujem samo od tebe što sam daleko, potpun bez koje ni jedan mi savršen nije užitak«. ⁶ Ona je upravo tada boravila u Konavlima, pa je mlada Jelena imala priliku mnogo korisnih i mudrih savjeta od svoje tetke prihvatiti, pogotovu što Kata nije imala vlastita poroda. Prilikom smrti iste gospođe neutješan Zamagna na hrvatskom jeziku ispjevao je veći broj stihova razdijeljenih u četiri pjesme, među kojima je jedna upućena i ucviljenom Katinom

³ Marko Bruerević, »Satira.« u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti, Hrvatski latinisti II.* ur. Veljko Gortan i Vladimir Vratović, Zagreb: Matica hrvatska, 1973: 320.

⁴ Ivan Katušić, »Uzorite gospe dubrovačke.«, (preveo I. Katušić), u: *Vječno progonoštvo Nikole Tommasea*, ur. Milan Mirić. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1975: 45.

⁵ Slavica Stojan, »Dnevnik Vlaha Stullija.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 32 (1994): 111.

⁶ Džamanjić, Brnja. »Katarini Ranjina, kćeri Marina Bundića, vlastelinki dubrovačkoj.«, u: *Hrvatski latinisti II, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, ur. Veljko Gortan i Vladimir Vratović, Zagreb: Matica hrvatska, 1970: 560.

mužu, a Jeleninu stricu Orsatu. Hvali Zamagna Katinu dobrotu i krepost, kao i njezina dobra djela, istaknuvši koliko mu je značio razgovor s tom razboritom ženom: »Ja od tebe sved isko sam utjehu u svijem skončanjima«. ⁷

U povodu smrti Katarine Ragnina Bonda 1816. godine u Dubrovniku je objavljena prigodna knjižica stihova, a u naslovu knjižice istaknuto je da je ova dubrovačka dama uživala veliki ugled ne samo u svome rodnom gradu nego i u znamenitim talijanskim središtima u kojima je boravila. ⁸

Prema Čulićevu tajnom izvješću Austrijskom namjesništvu u Zadru, Jelenin otac Orsat Lujo Ragnina bio je jedan od najbolje obrazovanih Dubrovčana svoga vremena. ⁹ Navodi da je rječit, da je dobar poznavatelj povijesti, prava i književnosti, te da je velik političar, »sposoban da upravlja najvažnijim poslovima«. Josip Bersa snimio je njegov portret u svojoj slici društvenoga života onodobnog Dubrovnik (navodeći da mu je u svemu bio posve nalik brat Orsat): »... stari vlastelin, lijep čovjek, izvanredno gospodstveno držanje, bio je dva put poklisar Republike u Beču i njegovo duboko poznavanje diplomatske znanosti pribavlja mu u vijećima opće poštovanje«. ¹⁰

Mlada je Jelena Ragnina odrastavši uz dvije učene žene, majku i tetku, uz imućnoga i naobraženoga oca koji je uživao povjerenje dubrovačkog plemstva, te s naobrazbom stečenom u zasigurno jednom od prestižnih talijanskih središta, postala osoba od značaja i ugleda u rodnom gradu, gdje su je još za mladih godina držali »uzorom dubrovačke gospođe«. ¹¹ Trebalo je, međutim, pronaći prikladna mladića za tako otmjenu i učenu mladicu. Jelena Ragnina udala se tek 1813. godine u dobi od punih 29 godina za Nikolu Lucova Pozzu Sorga (1772.-1855.). Mladoženja je već bio navršio 41 godinu života, a njegovi prijatelji šaleći se nazivali su ga starim momkom. ¹²

Devedesetih godina 18. stoljeća Nikola Lucov Pozza Sorgo završio je studij prava u Sieni kojim povodom mu je Petar Franatica Sorgo (Sorkočević) posvetio sonet na talijanskom jeziku. ¹³ Pripadao je elitnom krugu dubrovačkih intelektualaca družeći se s Antunom Sorgom, braćom Appendini, Tomom Bassegli i Markom Bruërom. ¹⁴ Za svoju bogatu knjižnicu naručivao je knjige iz inozemstva. ¹⁵

Jelena je još kao djevojka počela pisati pjesme. Svome je vjereniku, koji je kao pobočnik Marmontov boravio u Ljubljani sve do 1813. godine, nadarena djevojka slala vlastite stihove kao izraz odanosti i ljubavi. ¹⁶ Nije poznato je li joj vjerenik na te stihove odgovarao stihovima, koje je

⁷ Bernard Zamagna, U priminuchiu, *Rukopisna ostavština Ernesta Katića* 170, CLIX (Povijesni arhiv Dubrovnik, dalje PAD).

⁸ *Poesia in morte di Catterina Bonda Ragnina*. Ragusa: Martecchini, 1817.

⁹ Ivan Pederin, »Uloga Innocenza Čulića u gospodarskoj, kadrovske i socijalnoj politici nove vlasti u Dubrovniku (1806-1818)«, *Dubrovnik* 32/1-2 (1989): 27-28.

¹⁰ Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941: 25.

¹¹ Ivan Stojanović, *Dubrovačka književnost*. Dubrovnik: Srpska dubrovačka akademska omladina, 1900: 129.

¹² Marko BruPre, »Gosparu Niku Počiću.« *Dubrovnik cviet narodnog knjižestva* 3 (1852): 21-23.

¹³ Mijo Brlek, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*. Zagreb: JAZU, 1952: 171.

¹⁴ Urban Appendini, *Ad A. V. Nicolauum Luciani F. de Pozza u: Carmina*. Ragusii: Typis Martecchinianis, 1811: 164-166.

¹⁵ Pismo Urbana Appendinija Ivu Bizzaru iz Dubrovnik 1815. godine, *Rukopisna ostavština Bizzaro* 158, 32 - 1 - A (PAD).

¹⁶ Italijanska Pjesan sloscena od Plemenite Djevojciže Gospoghje Jelle Orsata Luigja Ragnine poslata gosparu Niku Pozzi gne vjereniku, u: Stjepan Kastopil, *Rukopisi naučne biblioteke u Dubrovniku*. Zagreb: JAZU, 1954: 328.

inače pisao u mlađim godinama.¹⁷ Nikola se tada nalazio u središtu političkih zbivanja i bio dobro gledan od generala Marmonta, a, govorilo se, i od njegove šarmantne supruge. Jelena ga je u neveselim okolnostima dubrovačke posvemašnje pustoši čekala da se vrati i odvede je pred oltar. Prigodom zaruka Jeleni je Franatica Sorgo (Sorkočević) posvetio pjesmu. Obratio joj se kao pjesnikinji, nasljednici pjesničkoga talenta Dinka Ragnine:¹⁸

Davno u domu dikle izbrane
slavić poja pjesni mile,
varh Parnasa ke iskušane
zatraviše mudre vile.

To je Dinko glasoviti,
ki bi Ragnin ko od plemena,
granicu usto za hvaliti,
ka 'e na dubu svom rođena.

Er kad bi u njoj zamjerio
on pjesničke udah slasti,
kijem se on toli uzvisio,
i neumarle steko časti;

Ter da je mogo nje kreposti
cvjetnu kitu razgledati,
na nje piru kom radosti
ne bi 'e pristo pripjevati?

Pohvalio je Jeleninu skromnost i bogoljubnost, umijeće njezina sviranja na glasoviru, vještinu vezenja, te iskazao nadu da će se njezine kreposti, kao i zaručnikove, objaviti i u njihovoj djeci. U čast Jelenina vjenčanja za Nikolu Pozzu Sorga opet je Pjerko Sorgo Cerva upriličio stihove, naslovivši ih *Na dan pirni gospođe Jele Orsata Luja Ranjine i gospara Nika Pozze Sorga piesan* i uputivši ih ovoga puta kao poklon Mare Gradi Sorgo, sestre Jelenine majke.¹⁹

Osam mjeseci nakon vjenčanja Jelena je rodila prvog sina Lucijana (koji će se 1841. naći u Beču, po svojoj prilici na studiju), porođenje kojega je opjevao već spominjani Bernard Zamagna. Slijedeće godine dobila je kćer Dešu. Mara i Orsat rođeni jedno za drugim poslije toga, umrli su kao posve mala djeca. Peto i posljednje dijete Jelene Pozza Sorgo rođ. Ragnina bila je Marina (1826.-1891.).

Život se Jelene, mažene i pažene jedinice ne samo u krugu svojih roditelja već i u široj obitelji, pretvara pomalo u ozbiljnu dramu. Umiru joj otac i tetka, pa jedno za drugim dvoje male djece, a

¹⁷ Niccolo Luc. De Pozza, Niccolo Luc. (Convittore del nobil Collegio Tolomei Accademico in Lettere e Filosofia). *Nell' avvenimento di Leopold secondo al trono di Bohemia e d' Ungheria Canzone*. Ragusa: Andrea Trevisan 1790.; Nicollo Luc. De Pozza Conte di Sagorie. *Trofeo e Audon, sonetto*. Knjižnica Bizzaro, 181 - A, D, I, 24 (Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku).

¹⁸ Pjerko Ignazije Sorgo Cerva, *Pjesan u vjeri plemenite djevojczice gospoghje Jelle Orsata Luigja Ragnine za plemenitoga gospara Nika Pozze Sorga*. Dubrovnik: Antun Martecchini, 1813.

¹⁹ S. Kastropil, Rukopisi naučne biblioteke u Dubrovniku: 327.

izgubit će i tridesetogodišnju kćer Dešu. Obiteljske nesreće koje su ozbiljno potresale njezinu dušu proživljavala je sama. Njezin suprug je najdulje razdoblje njihova zajedničkog života proživio u Beču.²⁰ Uza sve što je imao pristup i do carske trpeze, kako navodi Bersa, umro je daleko od svoga doma i u bijedi 1855. godine. Obiteljsko je imanje bilo je otprije upropašteno i prepušteno vjerovnicima.²¹

Lucijan, jedini sin, nije se poslije odlaska u Beč vratio više u Dubrovnik. Usamljena Jelena, sačuvavši svoje duhovno gospodstvo i u tužnim okolnostima krajnje neimaštine, pisala je pisma svome mužu očitujući profinjenu čednost svoje otmjene duše. Pisala ih je na latinskom jeziku, nastojeći dijelom zaštititi svoju privatnost od neželjena pogleda (putovi pisama bili su krajnje nesigurni), omatajući formom i preciznošću oblika žalosnu gorčinu svojih trenutaka sebi za utjehu, mužu za ljubav. Povremeno je još pisala stihove. No, jedva je što ostalo od toga za sjećanje. Jedno od svjedočanstava Jelenina stihotvorskog umijeća jest pismo koje je kao tridesetvogodišnjakinja uputila majčinom bratu Rafu Gozze i njegovoj ženi prigodom vjenčanja njihove kćeri Made, a Jelenine rodice, koje je bilo popraćeno i stihovima: »Mi prendo la libertà di offrirla questi versacci, in cui soltanto potrà scorgere la sincerità del mio cuore...«²²

Glazbena povijest zabilježila je da se Jelena Pozza Sorgo rođ. Ragnina bavila i glazbom, te da je sačuvana jedna njezina solo pjesma iz 1816. godine.²³

Posjećivali su je učeni ljudi i književnici. Talijanskom piscu Urbanu Lamprediju (1761.-1838.), koji je boravio u Dubrovniku tijekom 1825. i 1826. godine, Jelena Pozza Sorgo rođ. Ragnina poslala je sonet na talijanskom jeziku, u kojem ga pozdravlja i zahvaljuje okolnostima što je ostavio »lijepu Italiju«, preplovio Jadran da bi usrećio dubrovačke prijatelje, među kojima je bila i Jelena Pozza Sorgo.²⁴ Na ove stihove Lampredi je ovoj dubrovačkoj gospođi također odgovorio sonetom, nazivajući je učenom, ljupkom i prijaznom i diveći se njezinom stvaralačkom duhu. Urbano Lampredi prijateljevao je s Nikolom Lucijanovim još za zajedničkih dana studija u Sieni, a njihov ponovni susret poslije punih trideset godina uslijedio je nakon što je Urban Lampredi zbog stanovitih okolnosti bio prisiljen napustiti domovinu i proboraviti dvije godine u Dubrovniku.²⁵

Talijanski književnik nije zaboravio Dubrovkinju Jelenu ni po povratku u Italiju. Sedam kopija svoje rasprave o *Odiseji* poslao je 1830. vodećim dubrovačkim intelektualcima i literatima, od kojih je jedna bila za Jelenu Pozza Sorgo rođ. Ragnina.²⁶ Dubrovački književnik i prevodilac Antun Chersa spjevao joj je latinski epigram slaveći je kao ženu s najljepšim vrlinama.²⁷

²⁰ *Miscellanea* sv. 23, poz. 16 (Povijesni arhiv Zadar).

²¹ J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*: 83.

²² Pismo Jelene Pozza Sorgo rođ. Ragnina supruzi Raffa Gozze iz 1816. godine, *Rukopisna ostavština Pucić* 178, XXIII/1 (PAD). Uz pismo stoji bilješka arhivara da stihovi nisu nađeni.

²³ Jeleni Sorgo Ragnina u: Vidaković, Albe. »Antun Sorkočević.« *Muzička enciklopedija*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1977: 408.

²⁴ *Ad Urbano Lampredi sonetto della contessa Elena Ragnina Pozza-Sorgo*, rkp. 162 (Knjižnica Male Braće u Dubrovniku); *Risposta per le rime sonetto di Urbano Lampredi*, rkp. 162 (Knjižnica Male Braće u Dubrovniku).

²⁵ Urbano Lampredi, Lettera al Direttore dell'Antologia sulle detonazioni dell'Isola di Meleda. Estratto dall'Antologia n. 64, *Mescolanze Bizzaro* 32, 175 - A, d, I, 18 (Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku).

²⁶ Antun Chersa zabilježio je tim povodom u dnevniku: 7 cop. del Saggio di sua traduz. dell' Odissea; cioe a me, all Androvich, allo Stulli, al Radeglia, alla Ragnina-Pozza, all Appendini, ed a Gio. Ant. Casnacich, AF - II/1 - I, p 19 (Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku).

²⁷ *Helene Ragnine Pozzea elegantissimi ingeni Matriona Antonius Chersa Epigramma*, rkp. 162 (Knjižnica Male Braće u Dubrovniku).

Posjedovala je Jelena u knjižnici kao osobitu obiteljsku dragocjenost knjigu stihova *Pjesni razlike* svoga pretka Dinka Ragnine, koja je objavljena prvi put u Firenzi 1563. godine i koju je, tada još mladi Ragnina, donio iz Messine u Dubrovnik, možda u samo par primjeraka. Prema Jeleninoj tvrdnji, obitelj je posjedovala jedan jedini primjerak te knjige, koji je istodobno bio i jedini u Dubrovniku. S ljubavlju, ponosom i pažnjom knjigu stihova Dinka Ragnine obitelj je brižno čuvala puna tri stoljeća. I upravo Jeleni, kao posljednjoj nasljednici plemićkoga roda Ragnina u Dubrovniku, točno o tristotoj obljetnici rođenja slavnoga pretka, dogodilo se da je ostala bez njegove knjige pjesama, bez obiteljske relikvije, lakovjernošću sina Lucijana koji je u to vrijeme bio mladac od dvadesetak godina. Lucijan je koncem tridesetih boravio u Beču, gdje mu je već od ranije živio otac Nikola i gdje je, po svoj prilici, mladić studirao. Beč je bio tada akademsko središte hrvatskih društava i književnih družbi i imao značenje najveće, najtrajnije i najutjecajnije zajednice studenata izvan domovine. Okupljeni su u toj zajednici bili i drugi Dubrovčani.²⁸ U toj sredini upoznao je mladi Pozza Sorgo 1836. godine Ljudevita Gaja, a zasigurno i druge znamenite hrvatske preporoditelje i zagrijao se za ilirsku ideju, razumijevajući Gajevu strast za rukopisima te starim i rijetkim izdanjima dubrovačkih pisaca u okviru ilirske koncepcije o književnom jeziku i promicanju starije hrvatske književnosti. Otac mu, Nikola Lucov Pozza Sorgo, bio je, kako navodi Jelena, sumnjičav prema Gajevu prijedlogu da mu se povjeri vrijedna obiteljska knjiga, ali je mladi Dubrovčanin, unatoč očevom nepovjerenju, sve radi višeg cilja - promicanja starije hrvatske književnosti, predao Gaju *Pjesni razlike* Dinka Ragnine, uz Gajevo obećanje da će knjigu pretiskati te vratiti obitelji original i jedan primjerak novootisnutog izdanja. No, godine su odmicala, Ljudevit Gaj čak je u međuvremenu bio posjetio Dubrovnik, pet godina poslije obećanja danog Jeleninu sinu, ali se obitelji Pozza Sorgo nije ni oglasio. Jelena je bila silno uvrijeđena takvom nepristojnošću, a još više ju je boljelo neugodno saznanje da je izgubila »svoga Dinka«, pa je uputila prično oštro pismo, koje mjestimično poprima oblik prijetnje, Gajevu suradniku i prijatelju Antunu Mažuraniću, s molbom da se on zauzme oko toga kako bi joj draga obiteljska uspomena bila vraćena.²⁹ Nije poznato je li Antun Mažuranić intervenirao u ime povrijeđene i oštećene dubrovačke plemkinje. Činjenica je, međutim, da su *Pjesni razlike* Dinka Ragnine ipak doživjele pretisak ravno tristo godina od vremena kad ih je Ragnina započeo pisati u Italiji. Knjiga je objavljena Gajevom nakladom i tiskom njegove tiskarnice u okviru izdanja *Ilirskih pjesnikah* kao druga knjiga. Na drugoj stranici novootisnute knjige nalazila se neuobičajeno velikim slovima ispisana posveta Jeleni Ragnina: »Visokorodnoj presvietloj gospodji kneginji Jeleni Nikovoj di Pozza Sorgo, vladici dubrovačkoj, rodjenoj "Ranjina" posljednjoj od toga prastaroga vlastelskoga plemena ovo dielo jednoga od najslavnijih njenih šukundiedah, koga ona i pievanjem nasliedi posvetjuje u znak harnosti i osobitog poštovanja Dr. Ljudevit Gaj, carski savjetnik.« U predgovoru je Gaj još jednom naglasio da je djelo posvetio »presvietloj gospodji kneginji Jeleni di Pozza Sorgo u znak harnosti za poklonjenu mi staru pervoga izdanja knjigu, po kojoj je ovo dielo preštampano, i koje je podpuni naslov sliedeći: *Pjesni razlike Dinka Ranjine vlastelina dubrovačkoga, u kojih on kaže sve što se s godi mu stvoriti kroz ljubav, stojeći u gradu talianskom od Zangle.*«

Stoga Gaj nije našao za potrebno da knjigu vrati dubrovačkoj gospođi, kojoj je preostalo da gori nemoćnim jadom i gorčinom. Nije poznato je li još što Jelena Pozza Sorgo rođ. Ragnina poduzela radi povrata vlastite knjige u obiteljsku knjižnicu. »Orlovi krikovi« kojima se Gaju

²⁸ Stanislava Stojan, *Ivan August Kaznačić književnik i kulturni djelatnik*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1993: 41.

²⁹ *Pismo Jelene Pozza Sorgo - Ragnina Antunu Mažuraniću*, R 5840 Cb, s nadnevkom 29. srpnja 1841 godine (Nacionalna i sveučilišna biblioteka)

pripretila u pismu Antunu Mažuraniću utišali su se ili se na njih onaj na koga je računala plemenita Jelena jednostavno nije obazreo.

Gajeva knjižnica danas je smještena u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Među inim knjigama nalazi se (u trezoru) i prvo izdanje pjesama Dinka Ragnine iz 1563. godine. Na njemu je ex libris Jelene Pozza Sorgo rođ. Ragnina, a uz njega i noviji ex libris Ljudevita Gaja. Na unutrašnjoj stranici korica i danas se vidi pročitati olovkom zapisani tekst, po svojoj prilici, rukopisom Lucijana, Jelenina sina: »Jelena, posljednja od prastare vlastelske dubrovačke kuće n. Ranjina, udata kneginja Pozza Sorgo (naški Pucetić Sorkočević) povjerila je iz obiteljske knjižnice nazočnu od svoje varsti jednu knjigu ilirskom domorodcu Ljudevitu Ivanoviću Gaju godine 1837.« Gaj je zasigurno poistovjetio značenje glagola *povjeriti* s glagolom *pokloniti*.³⁰

Desetak i više godina poslije ovih uzbuđenja i nemilog iskustva s Ljudevitom Gajem, te šest godina poslije izlaska pretiska *Piesni razlike*, vladiku Jelenu Pozza Sorgo rođ. Ragnina posjetio je u Dubrovniku Ivan Kukuljević Sakcinski.³¹ U središtu njegova zanimanja bili su obiteljski arhivi i stara plemkinja dala mu je na uvid rukopisnu ostavštinu predaka. Bila je godinu dana udovicom u vrijeme Kukuljevićeve posjeta. Od brojne obitelji ostala joj je bila samo kći Marina, tada već udata za Mata Natalija. S navršenih sedamdesetdvije godine života ostavila je na Kukuljevića izuzetan dojam: »Nikad neću zaboraviti na ugodno obćenje sa starom groficom Pucić-Sorkočevićevom, posljednjim ogrankom porodice Ranjina«, zapisao je tom prigodom. Podsjetila ga je na stare Hrvatice ugledna roda s onu stranu Velebita. Istaknuo je da lijepo govori hrvatskim jezikom a služi se talijanskim i latinskim na »kojim je jezicima u mlado doba i stihove pisala«. Zauzeta je za sve što je narodno i kreposno, primijetio je mladi I. Kukuljević Sakcinski, u svakome je boljem čovjeku znala pobuditi poštovanje i odanost. »Sve što govoraše, pokazivaše uglađenu ćud; svako kretanje bijaše joj spojeno sa ženskom čednosti; sav izraz lica i duše očitovaše viši uzgoj, duševni uzlet i miru uznesenost skopčanu s blagim nazorima velikoga zadatka ženskoga u pravom smislu riječi.«³²

Pedesetak godina kasnije, Josip Bersa je svojoj čitalačkoj publici tumačio Kukuljevićeve riječi istaknuvši da je »malo koji pisac posvetio kojoj ženi tako krasan moralni portret« i da ga je »malo koja zaslužila kao Jelena Pozza Sorgo.«³³

Pismo Antunu Mažuraniću Jelene Pozza Sorgo rođ. Ragnina otkriva ovu dubrovačku naobraženu gospođu iz razdoblja sutona Republike kao izuzetnu osobnost po svom životu i po stavu prema književnosti i prema tradiciji, prema privatnom i društvenom. U nje je izuzetno živa i prisutna svijest o književnom djelu kao izlazu iz skučenosti i životne bijede. Unatoč okolnostima krajnjeg osiromašenja, koje skriva poput Vojnovićeve Mare Nikšine Beneša (*Suton*), Jelena se smatra duhovno bogatom uz knjigu čiji je autor njezin slavni predak. Za knjigu se spremna boriti unatoč siromaštvu i poodmaklim godinama, iskazujući u svom zahtjevu strast i odvažnost, jer to je bio jedini način povratka vjere u sebe i svoje vrijednosti u ozračju bezizlaznosti života. »Zauzeta za sve što je narodno i kreposno«, kako reče Kukuljević, značilo je biti na tragu buđenja nacionalne svijesti u vrijeme kad se preporoditeljskoj ideji u Hrvata tek počinje odazivati i pokoja gospođa. Mogli bismo Jelenu Pozza Sorgo rođ. Ragnina nazvati stoga prvom Dubrovkinjom u hrvatskom narodnom preporodu.

³⁰ Pismo Marka Marinovića Lj. Gaju 1841. i pismo Stjepana Pejakovića Lj. Gaju 1844, u: Josip Horvath i Jakša Ravlić, »Pisma Ljudevitu Gaju.« *Grada za povijest književnosti Hrvatske* 26 (1956): 109, 118.

³¹ Dinko Ragnina, *Piesni razlike*, sg. II C - 8 - 75 (Trezor Nacionalne i sveučilišne biblioteke).

³² Vidi bilješku 2.

³³ J. Bersa. *Dubrovačke slike*, 196-197.

Prilog

Pismo Jelene Pozza Sorgo rođ. Ragnina Antunu Mažuraniću s nadnevkom 29. srpnja 1841. godine (R 5840 Cb, Nacionalna i sveučilišna biblioteka):

Mnogoštovani gospodine!

Možda ćete se na prvi pogled iznenaditi čitajući ovo pismo i moju molbu, ne samo zato što ćete čuti pritužbu zbog koje sam bila primorana da vam se obratim, ljubazni gospodine. Velika je moja odvažnost, pa ipak sam uvjeren da će mi vaša ljubaznost pripomoći da mi se ispuni ono za čim težim.

Prije četiri ili pet godina gospodin Gaj, kad je došao u Beč, pokazao je želju da nabavi i kupi zbirku hrvatskih rukopisa, o čemu je razgovarao s mojim suprugom Nikolom Pozza Sorgom i sinom Lucijanom. Moj muž je bio uvjeren da bi ih spomenuti gospodin želio dobiti na dar i zato je odbio o tome više razgovarati.

Moj sin, da održi riječ, nije se obazirao na to što će meni prirediti neugodnosti, već mu je dao knjigu Dinka Ragnine, ilirskog Petrarke, jedini primjerak knjige ne samo u Dubrovniku već i u obitelji. Gospodin Gaj je obećao da će je tiskati i vratiti original zajedno s jednim pretiskom. To je uostalom moj sin tražio od njega. Dok je spomenuti gospodin Gaj bio ovdje u Dubrovniku nije o tome dao ni spomena, tako da uopće nisam bila sigurna je li to onaj gospodin koji je uzeo moga Dinka. Pisavši u Beč potvrđeno mi je da je gospodin Gaj uzeo moju knjigu i dao svečano obećanje mome sinu. Dakle, molim Vas da budete ljubazni i s razumijevanjem budete posrednikom u ovoj stvari te iskažete moj opravdani zahtjev gospodinu Gaju: ne vjerujem da bi mu bilo drago da ga u držanju riječi, na koju je sasvim zaboravio poslije toliko godina, nadvisi jedan mladić.

Molim Vas da mu kažete da je knjiga moja, da apsolutno želim da mi bude vraćena, da više ne čekam, da vrištim kao orao i da će moji krikovi preparati nebo prilično visoko.

Ako vam kojim slučajem uspije da Vam je vrati, budući da mu je ja nisam posudila, svejedno mi je može poslati, jer imam punomoć i za druge vrste nabava; dakle, samo neka je vrati, meni ili mome sinu u Beču, kako mu je lakše. Oprostite mi na ovoj smetnji i vjerujte mi, uz poštovanje s kojim ostajem Vaša odana sluga

Jelena Ragnina udata Pozza Sorgo

Prevela s talijanskog jezika: Mihaela Vekarić.

Slavica Stojan

JELENA POZZA SORGO, A RAGUSAN NOBLEWOMAN AND THE
BOOK OF POETRY *PIESNI RAZLIKE* BY DINKO RAGNINA FROM 1536

Summary

This study contributes to the portrait of a sophisticated Ragusan noblewoman born in the closing decades of the Dubrovnik Republic. Owing to her open attitude towards literary and cultural tradition, her appreciation of literary values, and above all, her own life story, Jelena Pozza Sorgo, née Ragnina, actively participated in the movement referred to as revivalism.